
УДК 047.31+811.6

Євгенія Карпіловська

Інститут української мови НАН України, м. Київ

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МОДУЛІВ У РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВОЇ МОВИ БАЗИ ISYBISLAW*

У статті висвітлено роль національних модулів у розбудові Базисі світового славистичного мовознавства iSybislaw, що має функції інформаційно-пошукової та дослідницької комп'ютерної лінгвістичної системи. Особливу увагу приділено перспективам розвитку українського модуля цієї системи, який від 2012 року створюють співробітники Інституту української мови НАН України. Викладено підходи до розв'язання в інформаційно-пошуковій мові системи iSybislaw проблем варіантності та синонімії українських мовознавчих термінів, їхньої еквівалентності термінам в інших слов'янських мовах, можливостям оптимізації інформаційно-пошукової мови ключових слів системи iSybislaw та формування комп'ютерного тезаурусу термінів сучасної лінгвославистики.

Ключові слова: лінгвославистика, лінгвоукраїністика, інформаційно-пошукова мова (ІПМ), інформаційно-пошуковий тезаурус (ІПТ), термін, варіант, синонім¹.

У вересні 2017 р. інформаційно-пошукова система «База світового славистичного мовознавства» (iSybislaw — infprmasujny System bibliografii slawistycznej) відсвяткувала 10-річчя функціонування у вільному цифровому просторі мережі Інтернет. Сама ця система має удвічі більший вік, позаяк д-р З.Е. Рудник-Карватова і проф. Б. Бояр оприлюднили її концепцію в 1998 р. на XII Міжнародному з'їзді славистів у Кракові [21]. Базу iSybislaw як систему бібліографії світо-

¹ Статтю підготовлено як доповідь на засіданні тематичного блоку «Бібліографія славистичного мовознавства в цифровому просторі» (організатор — д-р З.Е. Рудник-Карватова (Польща), включеного до програми XVI Міжнародного з'їзду славистів у Белграді (20 — 27 серпня 2018 р.).

вої лінгвоставістики складають окремі національні модулі, формовані за спільними принципами. У пропонованій статті ставимо за мету на прикладі українського складника системи iSybislaw висвітлити роль національних модулів у її розвитку, а також накреслити можливе використання таких модулів як входів до ширшого цифрового простору окремих слов'янських мов і мовознавчих шкіл.

Український модуль системи iSybislaw трактуємо як сукупність її джерел українською мовою або джерел іншими мовами, присвячених проблемам української мови чи таких, які залучають до викладу факти української мови. На сьогодні в складі системи iSybislaw міститься 1541 публікація про українську мову (словники, мовознавчі енциклопедії, монографії, індивідуальні й колективні, тематичні та періодичні збірники, збірники матеріалів наукових конференцій, статті, огляди, рецензії, хроніки, консультації), 1383 з них — українською мовою. До текстів додано короткі та укладнені (анотовані) бібліографічні описи. Спеціальна інформаційно-пошукова мова ключових слів, до складу якої на сьогодні входять 799 ключових слів українською мовою, з них 450 термінів українського мовознавства, надає користувачам можливість одержати різноманітну інформацію про ці джерела або й безпосередньо працювати з ними завдяки долученому до iSybislaw репозиторію.

У різні роки над створенням українського модуля iSybislaw працювали: Б. Антоняк (Львів, 2002 — 2003), А. Івченко (Харків, 1996 — 2007), І. Івченко (Харків, 1996 — 2001), Г. Лиса (Київ, 1993 — 1997). З 2012 р. український модуль систематично розбудовує група співробітників відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України (з 2016 р. — відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики) — Ю. Романюк (з 2012) та Є. Карпіловська (з 2014) — у координації з доцентом Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького А. Таран (з 2015). Протягом 2015 — 2017 рр. роботу над українським модулем iSybislaw здійснювано за програмою міжнародного наукового проекту «Онлайн-бібліографія світового славістичного мовознавства», який Інститут української мови НАН України разом з Інститутом славістики ПАН виконував у межах Угоди про наукове співробітництво між НАН України та ПАН. Виконання цього проекту в рамках нової Угоди продовжено на 2018 — 2020 рр. (керівник проекту з української сторони — д.філ.н., проф. Є.А. Карпіловська, керівник проекту з польської сторони — д-р П.Ковальський).

Вимоги до творення системи iSybislaw [11; 17; 21], об'єктивні й суб'єктивні чинники роботи з джерелами індикаторів з окремих країн спричинили нинішній вигляд всіх трьох складників певного її національного, зокрема українського, модуля: 1) склад джерел; 2) їхніх бібліографічних описів і 3) індекса ключових слів у спеціальній опції системи «Słowa kluczowe» («Ключові слова») як основи мови пошуку інформації в них.

Прагнення розробників подати в системі iSybislaw бібліографію про мовознавчі публікації, якомога повнішу й адекватнішу сучасному стану

дослідження певної слов'янської мови, певної національної мовознавчої школи, має корелювати з логікою розвитку самої цієї системи. В ідеалі iSybislaw передбачає гармонійну розбудову всіх його національних модулів, урівноваженість і збалансованість всіх можливих режимів роботи користувачів з цією системою. Завдяки такій сумірності модулів користувач зможе оперативно видобувати з iSybislaw потрібну інформацію про певну мову, окреме мовне явище, певного автора чи певний текст у запитаному обсязі та формі, а також бачити певну проблему в загальнослов'янському контексті, зокрема й стан випрацювання національномовної мовознавчої термінології.

Розробники системи обрали індуктивний шлях її розбудови, а отже, її стан на сьогодні визначений складом уведених до джерельної бази публікацій, зокрема українською мовою, та способом їхнього опису, передусім переліком дібраних до публікацій ключових слів. Саме за ключовими словами, серед яких переважають мовознавчі терміни, й можна визначити ті ділянки, зокрема українського модуля, на яких є лакуни, дисципліни, напрямки, проблеми, авторів, мало представлених в iSybislaw або й відсутніх у ній. Зауважимо, однак, що повнота такого подання залежатиме від хронологічних (до джерельної бази вводять публікації від 1992 р.) і жанрових рамок джерел iSybislaw (не вводять підручники, іншу навчально-методичну літературу, науково-популярні видання).

Для розбудови національних модулів використовують два шляхи: а) від нових текстів через їхні описи поповнюють й, у разі необхідності, переорганізують індекс ключових слів та б) за певними ключовими словами добирають тексти й готують їхні короткі й анотовані бібліографічні описи. Розробники українського модуля працюють в обох цих напрямках. Однак і творцям, і користувачам системи iSybislaw дедалі яснішим стає те, що її опція «Ключові слова», як і склад та будова мови ключових слів, мають не лише суто практичне значення інструмента пошуку інформації, а й самостійне теоретичне значення як потужне підґрунтя для вивчення сучасної слов'янської лінгвістичної термінології. Різномовні мовознавчі терміни, накопичені в iSybislaw, дають важливий і показовий матеріал для розв'язання проблеми еквівалентності та варіантності термінів у різних слов'янських і неслов'янських мовах, для укладання багатомовних словників лінгвістичних термінів і мовних енциклопедій, що функціонуватимуть у цифровому просторі.

У публікаціях д-ра З.Е. Рудник-Карватової та її колег П. Ковальського і Я. Банасяка [11; 17; 21], а також розробників українського, білоруського, російського модулів iSybislaw [4; 7 — 8; 15; 22] уже неодноразово підкреслювалося, що саме терміни слугують основним засобом для створення запитів користувачів, а отже, й доступу до вміщеної в системі інформації. З огляду на це першочерговим завданням розвитку українського, як і інших національних модулів iSybislaw, вважаємо, з одного боку, заповнення лакун в індексі ключових слів, спричинених відсутністю джерел з певних мовознавчих дисциплін або проблем, а з другого, —

врівноваження подання таких джерел, усунення «перекосів» у бік певних мовознавчих дисциплін або напрямків. Ось лише кілька прикладів тих лакун в українському модулі, які потребують невідкладного заповнення. Мовою оболонки системи iSybislaw є польська, оскільки ініціаторами створення цієї системи виступили польські мовознавці, а сама вона виставлена в мережі на платформі Інституту славістики ПАН. З цієї причини функцію дескрипторів у класах ключових слів-термінів виконують польські терміни. На сьогодні у класах термінів на позначення частин мови відсутні українські *частка, вигук, інтер'єктив, прийменник* через те, що в базі iSybislaw немає джерел, виданих після 1992 р., присвячених позначенням цими термінами мовним об'єктам.

Інший приклад. Серед національних відповідників польського терміна *socjolingwistyka* в iSybislaw є рос. *социолингвистика*, хорватський, чеський, словацький і словенський *sociolingvistika*, натомість відсутній український *соціолінгвістика*. І це спричинила невідсутність джерел у базі, як у випадку з поданими вище граматичними термінами, а відсутність цього терміна в переліках ключових слів в анотаціях праць, присвячених українській мові (а їх на сьогодні в джерельній базі iSybislaw 37 з 67; це дослідження Ю.В. Шевельова, Л.Т. Масенко, С.О. Соколової, М. Штеця, О.О. Белея, О.М. Данилевської та ін.).

Аналіз ключових слів, зафіксованих у чинній версії системи iSybislaw, дає також підстави для: 1) з'ясування типів часткової еквівалентності (=близькості) термінів-кореферентів і типів їхніх варіантів; 2) встановлення ділянок терміносистеми світової лінгвостлавістики, для яких такі терміни засвідчують документи системи iSybislaw; 3) побудови шкали еквівалентності термінів за характером і ступенем розходження їх змісту та/або форми й 4) накреслення для українського модуля системи шляхів усунення таких термінологічних незбігів з надією, що такі пропозиції щодо розв'язання проблеми визначення характеру еквівалентності термінів прислужаться для опрацювання інших національних модулів iSybislaw.

У процесі поповнення індекса ключових слів постає питання про доцільність уведення до нього не лише певних термінів, а й об'єктів їхнього позначення — конкретних мовних одиниць. Наприклад, в індексі нині є термін-дескриптор *afiksoïd*, під яким зібрано пол. *afiksoïd*, рос. *аффиксоид* та чес. *afixoid*. Постає питання, наскільки доцільно (а вважаємо, що так!) ввести до списку ключових слів не тільки український родовий термін *афіксоїд* з видовими щодо нього термінами *префіксоїд* і *суфіксоїд*, а й самі основи-афіксоїди на зразок **-залежний** (*машинозалежний, кіберзалежний*), як це вже реалізовано для українських суфіксів **-иця, -ість** та ін. Крім того, в українському як, напевно, й в інших модулях, постає питання про доповнення цього фасета іншими поширеними термінами на позначення слів чи їхніх частин, що набувають статусу словотворчих формантів, наприклад, укр. *напівафікс* (пор. з рос. *полуаффикс*), і перетворення його на кластер. Нагадаємо, що кластер на відміну від фасета становить об'єднання назв того самого об'єкта за різними його ознаками. Напри-

клад, терміни: білорус. *нульсуфіксальнае словаўтварэнне*, укр. *безафіксне словотворення, нульфаїксація* — відповідники пол. *derywacja zerowa* становлять фасет. Натомість терміни: рос. *интерфикс, пустой морф, структура, форматив, асемантема*, укр. *інтерфікс, пустий морф, структурема, форматив, асемантема, суфіксальна зв'язка, основотвірний суфікс, морфемна прокладка*, споряджене відповідними джерелами, становило б уже кластер. Проте на сьогодні під польським дескриптором *interfiks* подано лише один російський термін *интерфикс*.

Зіставлення таких міжмовних груп термінів-корелатів дає змогу виявити спектр аспектів певного поняття, які означено в тій чи тій мові, окреслити специфіку вербалізації певного лінгвістичного поняття в окремих слов'янських мовах і національних мовознавчих традиціях, а також у цілому виявити спектр вербалізації певного лінгвістичного поняття у мовах документів iSybislaw. Урахування спільного поняття уможливує й виявлення місця в таких групах національно самобутніх термінів на взір укр. «ковані слова». На сьогодні в індексі ключових слів iSybislaw є українські терміни *неологізм, неосемантизм, неозапозичення, інновація мови* (хоча в практиці поширеніший варіант *мовна інновація*), утім, немає через відсутність у переліках ключових слів у джерелах ані терміна «ковані слова», ані термінів *авторський неологізм, словотворчість письменника, індивідуально-авторська новація*.

Не менш важливим завданням розвитку українського й загалом національних модулів iSybislaw є розв'язання проблем варіантності термінів. Воно закономірно пов'язане з необхідністю з'ясування 1) ступеня близькості змісту варіантів термінів; 2) сфери, характеру й часу їхнього побутування та 3) ступеня активності вживання у сьогочасній різностильовій мовознавчій практиці. На визначення доміанти в рядах одно- та багатомовних термінів-варіантів впливає врахування кількісних та якісних властивостей їхнього функціонування у текстах бази iSybislaw, а також ступінь близькості національномовних термінів до польських як основи інформаційно-пошукової мови системи iSybislaw.

Обсяг певного спеціального поняття «провокує» появу термінів-варіантів як наслідку прагнення мовців до підкреслення певної його ознаки, певного аспекта. Отже, існування варіантів може, з одного боку, свідчити про необхідність упорядкування певної терміносистеми мови, уніфікації позначень певного поняття, а з другого, навпаки, може унаслідок глибини його «розпрацювання» у національній мовознавчій традиції.

Вузькими варіантами терміна вважаємо позначення з відмінностями в графічній структурі та/або наголошуванні (*діскурс — дискурс*). Вважаємо, що для проблем оптимізації пошуку інформації в спеціалізованих мовознавчих системах на зразок iSybislaw, доцільно прийняти й широке трактування варіанта терміна як іншого позначення того самого поняття з частково чи цілком відмінною графічною або звуковою формою. Завдяки цьому в інформаційно-пошуковій системі користувач зможе зібрати джерела з варіантами позначення певних понять на різну глибину варіювання

їхнього плану вираження: як в окремому мовному знаку, так і в сукупності різних мовних знаків-корелативів, у сучасній різностильовій фаховій практиці й у часовій перспективі розвитку різних слов'янських мовознавчих традицій.

Межею варіювання форми вузьких варіантів є те саме слово, пор. сучасні нормативні терміни *зьяння*, *спрощення* і заблоковані мовною нормою раніше уживані в українському мовознавстві терміни — кальки з російської мови *зьяння*, *опрощення*. Натомість зміни у формі термінів-широких варіантів можуть відбуватися в межах слова, а також сягати кількості слів або й складніших синтаксичних конструкцій. Попри всі суперечки в лінгвістиці про припустимі межі формального варіювання слова, на користь доцільності врахування для термінів широкого спектру можливих позначень того самого поняття, або варіантів не лише вузьких, а й широких, свідчить у сучасній славістичній морфології явище так званих різновідмінюваних слів, тобто практика включення до словозмінних парадигм слів суплетивних форм на взір форм відмінювання українського дієслова *дути* з основою *дуј-* (*дую*, *дуєш*) і з основою *дм-* (*дму*, *дмеш*), форм українських іменників *десна* в однині й *ясна* у множині або відмінкових форм деяких українських займенників типу *я*, *мене*, *мені*; *що*, *чого*, *чому* тощо. Як слушно зауважує Л.Г. Боярова: «Норма в термінології не повинна суперечити загальнолітературній нормі: у межах термінологічної мовної норми знаходиться все те, що збігається з нормою в загальнолітературній мові, а також те, що свідомо введено до термінології для вираження спеціального поняття» [1: 190]. Отже, якщо загальна літературна, тобто унормована та кодифікована, мовна практика допускає широке трактування варіанта слова і, ширше, мовного знака, то є підстави прийняти його і для термінів.

Повнота картини представлення славістики в окремих національних мовознавчих традиціях потребує й врахування специфіки її сучасного розвитку. Зокрема, в Україні таку специфіку виявлено в активному поверненні до наукового й навчального процесу мовознавчої спадщини періоду національно-культурного відродження 1920 — 1930-х рр., української діаспори, джерел (текстів, словників, наукових праць), підзаборонних у радянський період (до 1991 р.). Часом варіанти-абсолютні синоніми в загальнономовній практиці стають позначеннями різних понять у фаховій мові. Наприклад, у концепції фундатора школи української дериватології професора І.І. Ковалика запропоновано чітке розрізнення словотвору — складника системи мови й словотворення — процесу мовної практики. Відповідно, прикметники *словотвірний* і *словотворчий*, дублети в загальному лексиконі, набувають відмінних спеціальних значень і перестають бути варіантами позначення того самого поняття. Перший стосується словотвору, складників системи мови як ідеальної сутності (*словотвірна система*, *словотвірна модель*), другий — словотворення, реальних процесів і продуктів мовлення (*словотворчі ресурси мови*, *словотворчий засіб*). У 1981 р. І.І. Ковалик опублікував спеціальну працю «Словотвірний» чи

«словотворчий», у якій обґрунтував опозицію цих термінів і зазначив, що їх розрізнення вже закріпив «Словник слов'янської лінгвістичної термінології» (SSLT) у виданому в 1977 р. першому томі [10: 358].

Нині спостерігаємо й процес повернення до наукового вжитку термінів, засвідчених у словниках 1920 — 1930-х рр., утім, з іншим значенням. Наприклад, у «Російсько-українському словнику» за ред. А. Кримського і С. Єфремова (СКЄ) поруч з першим (активніше уживаним) терміном *інфінітив* вміщено питомий термін *дієйменник*. Як єдино можливий відповідник російського терміна *неопределенная глагольная форма (наклонение)* його в російсько-українській та українсько-російській частинах словника «Елементарна граматична термінологія» подав і «Український правопис» 1928 р. [18: 90, 92]. Натомість в енциклопедії «Українська мова» поруч з основним терміном *інфінітив* як найбільш уживаний подано варіант-словосполуку *неозначена форма дієслова* [14: 236]. Нині в працях українських мовознавців натрапляємо на термін *дієйменник* з іншим значенням. Наприклад, Н.Ф. Клименко терміном *дієйменник* позначає віддієслівні іменники зі значенням «опредметнена дія, стан» на зразок *деперсоналізація, акціонування* [9: 69].

На нашу думку, взаємодія з національномовними цифровими ресурсами дасть можливість розширити уявлення користувачів iSybislaw про склад національної мовознавчої продукції загалом і термінології зокрема без переобтяження цієї системи чи «розмивання» вимог до її формування. Наприклад, у джерелах, розміщених на сайті «Російсько-українські словники» (www.r2u.org.ua) або на лінгвістичному порталі лабораторії комп'ютерної лінгвістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка (www.mova.info), користувачі знайдуть як самі терміни, що з різних причин залишаються поза індексом ключових слів iSybislaw, так і інші кодекси українських мовознавчих термінів. Зокрема, на порталі mova.info виставлено такі оригінальні інформаційно-пошукові системи, як «Тезаурус комп'ютерної лексикографії», «Тезаурус лінгвістичної термінології», «Лінгвістична енциклопедія». В окремих джерелах, викладених в українському цифровому просторі, зацікавлений користувач знайде інформацію і про стан мовознавчої термінології певного часу. Так, в електронній версії уже згаданого «Російсько-українського словника» за редакцією А. Кримського та С. Єфремова, можливість безкоштовного доступу до якої забезпечує сайт «Російсько-українські словники», за ремаркою *грам.* (граматичний термін), знайдемо терміни *зияння, самогласний, голосівка* замість кодифікованих нині *зияння, голосний* (для звуку), *голосна* (для літери). Натрапимо в цьому джерелі й на терміни, які не витримали випробування мовною практикою і не увійшли до кодифікованої терміносистеми сучасного українського мовознавства. Як відповідник до російського терміна-прикметника *обстоятельный* у цьому словнику подано український прикметник *обставний*. Утім, у сучасній українській мовознавчій термінології його не вживають. Побутує термін *обставинний*, утворений за допомогою суфікса **-н(ий)** від назви такого

другорядного члена речення як *обставина*. Прикметно, що в цьому словнику іменник *обставина* не вміщено як мовознавчий термін з ремаркою *грам.* на відміну від прикметника *обставний* (СКЄ III 1927: 36). Ці розведені в часі терміни-варіанти різняться вже не суфіксами, як *словотвірний* і *словотворчий*, а твірними основами: в прикметнику *обставний* виступає основа не іменника *обставин-а*, а твірною для нього дієслова *обстав-ити*.

В енциклопедії «Українська мова» знаходимо лише термін *відмінювання* зі значенням «словозміна іменних частин мови (іменників, прикметників, числівників і займенників), а також дієприкметників» [2: 78]. Натомість у вже згаданому СКЄ як основний (перший) з ремаркою *грам.* подано іншомовний термін *кон'югація*, а питомий термін *відмінювання* — після нього. Усталенню в українській мовознавчій традиції питомого терміна *відмінювання*, очевидно, посприяла його спорідненість з такими спільнокореновими термінами української морфології, як *відміна*, *дієвідміна*, *дієвідмінювання*, *відмінок*, *відмінювати*, *відмінюваний*, *різновідмінюваний*. Як бачимо, вирішальну роль у конкуренції з терміном *кон'югація* зіграла більша словотворча потужність питомого дієслова *відмінювати* в його значенні мовознавчого терміна. Проте численні й випадки, коли саме через зручність для словотворення обирають терміни іншомовного походження, пор. *флексія* — *флективний* і *флексійний*, *інфінітив* — *інфінітивний*, *інфінітивність* за неспроможності утворити такі деривати від питомих термінів на зразок кількаслівних номінацій *неозначена форма дієслова* чи okazіональності таких утворень, пор. **закінченневий* від *закінчення*, такі прикметники, утім, регулярно утворюють від безпрефіксних віддієслівних іменників (*мисленневий* від *мислення*).

Особливе місце в поповненні варіантних груп термінів посідає термінотворчість окремих учених, авторські, «ковані», терміни. У працях, наприклад, відомого українського мовознавця, ономаста, граматики, дериватолога В.О. Горпинича, зокрема в його підручнику для вищої школи «Морфологія української мови» [6] як варіанти усталених термінів *модальне слово* та *слово категорії стану* знаходимо авторські терміни-варіанти, відповідно, *модальник* і *станівник*. Відомий український граматикист І.Р. Вихованець у розвідці «Студії про українські відмінки: термінологічний аспект» [3] обґрунтував необхідність заміни низки усталених граматичних термінів. Він запропонував термін *предметник* замість *іменник*, а також *суб'єктник* замість *називний відмінок*, *похідник* замість *родовий відмінок*, *адресатник* замість *давальний відмінок*, *об'єктник* замість *знахідний відмінок*, *зряддєвик* замість *орудний відмінок*, *місцевик* замість *місцевий відмінок* і *кличник* замість *кличний відмінок*. Отже, врахування спектру функціонально-стильових відмін мови в сучасній мовознавчій традиції і практиці в її часовій перспективі дає можливість виділити різні за обсягом і типом формальної будови варіанти термінів мовознавства: 1) вузькі і широкі (синоніми), напр., *зіяння* — *зяяння*; 2) кодифіковані терміни й авторські неологізми, напр., *модальне слово* — *модальник*; 3) сучасні й застарілі терміни, напр. *іменник* — *речівник*; 4) питомі й іншомовні терміни,

напр. *наказовий спосіб — імператив*. Часто такі бінарні опозиції можуть об'єднуватися, відбиваючи широкий спектр варіювання позначення певного поняття в сучасній науково-освітній практиці й у часовій перспективі її розвитку, напр.: *орудний відмінок — інструменталь — знаряддєвик; інфінітив — неозначена форма дієслова — дієйменник або дієслово — глагол — часівник — слово часове — часослово* [20].

Запропоновані широке й вузьке трактування варіантів термінів мовознавства, аспекти аналізу способів і засобів формування їхніх варіантних груп відкривають можливості для побудови максимально повного пошукового образу українськомовних документів, присвячених певній проблемі мовознавства. Такий пошуковий образ можна, за потреби, уточнювати, вказавши тип текстів, спектр їхнього функціонування та час їхнього видання. З'ясування обсягу й характеру варіювання термінів в окремій слов'янській мові закладає підґрунтя для створення еталону зіставлення лінгвістичних термінів у різних слов'янських мовах.

Необхідність встановлення повної (=тотожність) і неповної, часткової (=близькість різного ступеня) еквівалентності термінів у документах, їхніх бібліографічних описах до польських термінів у складі інформаційно-пошукової мови iSybislaw спричинена потребами користувачів в ефективному (без втрат і шуму) пошуку інформації на задану глибину і широту. Водночас необхідність задовольнити таку суто практичну потребу користувачів бази спонукає до розв'язання важливого теоретичного завдання сучасної славістики — створення багатомовного пояснювального словника слов'янської лінгвістичної термінології тезаурусного типу, який відбивав би сучасний стан поняттєвого та методико-процедурного апарату світової лінгво-славістики. Адже, нагадаємо, з часу виходу в світ 2-томного «Словника слов'янської лінгвістичної термінології» (SSLT) минуло вже 39 років. Пройшов час, достатній для перевірки активності, стійкості термінів, засвідчених у цьому тезаурусі, а також для з'ясування обсягу нових термінів, що довели свою значущість для лінгвославістики і потребують введення до такого тезаурусу. Досвід створення цього словника, який підготувала Міжнародна термінологічна комісія (лінгвістична) при Міжнародному комітеті славістів з ініціативи Л. Андрейчина і видала за науковою редакцією А. Єдлічки, довів, що укласти такий термінологічний багатомовний компендіум під силу лише міжнародному колективу мовознавців. Здобутки формування бази iSybislaw як зібрання сучасних мовознавчих джерел усіма слов'янськими мовами дає надійну основу й вагому поживу для виконання цього невідкладного фундаментального завдання дінгвославістики. Його успішному розв'язанню слугують і напрацювання української мовознавчої термінографії, зокрема в аспекті аналізу побутування найменувань певних мовознавчих понять в історичній перспективі [5; 12; 18 — 19].

Групи варіантів (вузьких і широких) національномовних термінів можна було б упорядковувати за спадною активності в джерелах iSybislaw, тобто за кількістю документів, в яких засвідчено той чи той термін. Це давало б кількісні підстави виділяти як домінанту групи варіантів

функціонально найактивніший термін і завдяки цьому оптимізувати пошук інформації стосовно певного мовознавчого поняття у публікаціях певною слов'янською мовою. Глибину пошуку визначала б кількість термінів-варіантів позначення певного поняття, урахована в індексі ключових слів. На кожному наступному кроці пошуку до найуживанішого терміна-домінанти додавався б наступний термін-варіант за спадною активності його функціонування в документах бази. Пошук можна було б будувати за а) повним складом варіантної групи або ж структурувати його за б) домінантою; в) певним варіантом і г) певною кількістю варіантів і здійснювати такий пошук покроково на глибину, задану користувачем. Наприклад, у групі українських термінів-варіантів I *префікс* — II *префіксальний афікс* — III *префіксальний морф* — IV *префіксальна морфема* — V *приросток* глибина пошуку становила б п'ять кроків, а сама така група охоплювала б всі засвідчені в джерелах iSybislaw позначення цього класу морфем.

Створення українського модуля інформаційно-пошукової мови бази iSybislaw гостро ставить проблему вибору з-поміж груп термінів-варіантів найуживанішого й найзагальнішого щодо позначення певного поняття. Саме такі варіанти й стають домінантами певних варіантних угруповань. Формування груп термінів-варіантів уможливорює оптимізацію пошуку в базі без зміни структури її інформаційно-пошукової мови ключових слів. Разом з тим важливою є й повнота таких угруповань варіантів тих самих термінів і їхніх синонімів як показник амплітуди видозміни позначень певних понять сучасного українського мовознавства. Координація індекса ключових слів певною мовою (у нашому випадку — українською) з текстами джерельної бази iSybislaw дає змогу впорядкувати терміни в складі таких варіантних угруповань за спадною їх функціональної ваги в національній мовознавчій традиції обстежуваного періоду з урахуванням, наскільки це засвідчують тексти, видані після 1992 р. до сьогодні, й часової перспективи їхнього побутування.

Зіставлення створюваного українського модуля з базовим словником польських мовознавчих термінів доводить необхідність пошуку критеріїв еквівалентності українських термінів без викривлення реальної картини їхнього функціонування в українській науковій традиції. Взаємозв'язок системи iSybislaw з іншими славістичними інтернет-ресурсами, зокрема українськими, забезпечить її користувачам можливість ознайомлення в ширшій і глибшій часовій, жанровій і територіальній перспективі зі станом вивчення певної слов'янської мови, а також зі станом славістичних студій у цілому в певній національній мовознавчій традиції.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- СКЄ — Російсько український словник. Гол. ред. А.Е. Кримський, С. Єфремов. Київ, 1924 — 1933. Т. I — III.
- iSybislaw — *Bibliograficzna baza danych światowego językoznawstwa slawistycznego*. URL: <http://www.isybislaw.ispan.waw.pl>
- SSLT — *Slovník slovanské lingvistické terminologie*. Věd. red. A. Jedlička. Praha, 1977. Т. I; 1979. Т. II.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боярова Л.Г. Терміни-варіанти в українській загальномовній лексикографії: нормативний аспект. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2 (1). С. 189 — 195.
2. Вихованець І.Р. Відмінювання. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ, 2007. С. 78 — 79.
3. Вихованець І. Студії про українські відмінки: термінологічний аспект. *Українська мова*. 2005. № 4. С. 3 — 7.
4. Волкова Е. Проблемы белорусской лингвистической терминологии и вопрос соответствия ключевых слов (лингвистических терминов) в iSybislaw. *Slavia Orientalis*. 2013. № 62. С. 285 — 292.
5. Горда О.М. Становлення та розвиток словотвірної термінології в галицьких шкільних граматиках української мови (друга пол. XIX — поч. XX ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2016. 20 с.
6. Горпинич В.О. Морфологія української мови. Київ, 2004. 335 с.
7. Карпіловська Є.А. Когнітивний і функціональний потенціал мовознавчих термінів-корелативів. *Термінологічний вісник*. 2017. Вип. 4. С. 236 — 244.
8. Карпіловська Є.А. Роль термінів-непрямих номінацій у тезаурусі інформаційно-пошукової системи славистичного мовознавства. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 2014. Т. 49. С. 150 — 163. URL: <https://doi.org/10.11649/sfps.2014.017>
9. Клименко Н.Ф. Диференційні та інтеграційні процеси в лексиці і словотворенні сучасної української мови. *Динаміка та стабільність лексичних і словотвірних систем слов'янських мов*. Київ, 2008. С. 68 — 98.
10. Ковалик І.І. «Словотвірний» чи «словотворчий»? *Іван Ковалик. Вчення про словотвір: Вибрані праці*. Упоряд. В. Грещук. Івано-Франківськ — Львів, 2007. Ч. I. С. 358.
11. Ковальський П., Банасяк Я. Ключові слова та класи еквівалентності в системі iSybislaw як знаряддя та предмет досліджень. *Українська мова*. 2017. № 4. С. 14 — 26.
12. Кочан І. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові. Львів, 2004. 519 с.
13. Лінгвістичний портал mova.info. URL: www.mova.info
14. Півторак Г.П. Інфінітив, неозначена форма дієслова. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ, 2007. С. 236 — 237.
15. Романюк Ю.В. Українська авторська термінологія в системі iSybislaw (дієслово). *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 2014. Т. 49. С. 245 — 258. URL: <https://doi.org/10.11649/sfps.2014.017>
16. Російсько-українські словники. URL: www.r2u.org.ua
17. Руднік-Карватова З.Е. Упорядкування термінології для потреб інформаційно-пошукової системи iSybislaw. *Українська мова*. 2016. № 3. С. 105 — 117.
18. Український правопис. Харків, 1928. 100 с.
19. Чернобров Ю.А. Формування синтаксичної термінології в українському мовознавстві XIX — I пол. XX ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2017. 20 с.
20. Ярошевич І.А. Українська морфологічна термінологія XX — початку XXI ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2008. 22 с.
21. Wojar B., Rudnik-Karwatowa Z. Koncepcja nowoczesnego systemu informacji slawistycznej. *Językoznawstwo. Prace na XII Międzynarodowy Kongres Slawistów w Krakowie 1998*. Warszawa, 1998. S. 42 — 49. Z Polskich Studiów Slawistycznych. Seria 9.
22. Ostapczuk O. Język informacyjno-wyszukiawczy i problem ekwiwalencji słów kluczowych językoznawstwa slawistycznego. *Zagadnienia Informacji Naukowej*. 2007. № 2. С. 54 — 63. URL: <http://bbc.uw.edu.pl/dlibra/doccontent?id=1795>
23. Rudnik-Karwatowa Z., Karpińska H. Słownik słów kluczowych językoznawstwa slawistycznego. Warszawa, 1999. 109 s.
24. Rudnik-Karwatowa Z., Karpińska H. Słownik słów kluczowych językoznawstwa slawistycznego. Warszawa, 2006.

LEGEND

СКЄ — *Russian Ukrainian Dictionary*. (1924 — 1933). Goal. Ed. A.E. Crimean, S. Efremov. Kyiv. Vol. I — III.

- iSybislaw — *Bibliograficzna baza danych światowego językoznawstwa slawistycznego*. URL: <http://www.isybislaw.ispan.waw.pl>
- SSLT — *Slovník slovanské lingvistické terminologie*. Věd. red. A. Jedlička. Praha, 1977. T. I; 1979. Vol. II.

REFERENCES

1. Boyarova, L.G. (2013). Variant terms in Ukrainian general lexicography: normative aspect. *Terminological Bulletin*. Issue 2 (1). Pp. 189 — 195. (In Ukr.)
2. Vykhoanets, I.R. (2007). Disclaimer. *Ukrainian language: Encyclopedia*. Kyiv. P. 78 — 79 (In Ukr.)
3. Vykhoanets, I.R. (2005). Studios about Ukrainian terms: terminological aspect. *Ukrainian language*. № 4. P. 3 — 7. (In Ukr.)
4. Volkova, E. (2013). Problems of Belarusian linguistic terminology and the question of the matching of key words (linguistic terms) in iSybislaw. *Slavia Orientalis*. No. 62. S. 285 — 292.
5. Gorda, O.M. (2016). Formation and development of word-formation terminology in the Galician school grammar of the Ukrainian language (second half of the nineteenth and early twentieth centuries): author's abstract. dis ... Candidate filol sciences Lviv, 20 p. (In Ukr.)
6. Горпинич, В.О. (2004). *Morphology of the Ukrainian language*. Kyiv, 335 p. (In Ukr.)
7. Karpilovskaya, E.A. (2017). Cognitive and functional potential of linguistic terms-co-agents. *Terminological Bulletin*. Issue 4. P. 236 — 244. (In Ukr.)
8. Karpilovskaya, E.A. (2014). The role of terms-indirect nominations in the thesaurus of the information retrieval system of Slavic linguistics. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. Vol. 49. P. 150 — 163. URL: <https://doi.org/10.11649/sfps.2014.017>
9. Klimenko, N.F. (2008). Differential and integration processes in the vocabulary and word formation of modern Ukrainian language. *Dynamics and stability of lexical and word-building systems of Slavic languages*. Kyiv. P. 68 — 98. (In Ukr.)
10. Kovalik, I.I. (2007). “Word-building” or “word-making”? *Ivan Kovalyk. Word Creation Doctrine: Selected Works*. Ivano-Frankivsk — Lviv. Vol. I. P. 358. (In Ukr.)
11. Kovalsky, P., Banasyak, I. (2017). Key words and equivalence classes in the system iSybislaw as an instrument and subject of research. *Ukrainian language*. 4, P. 14 — 26. (In Ukr.)
12. Kochan, I. (2004). *Dynamics and codification of terms with international components in the modern Ukrainian language*. Lviv (In Ukr.)
13. Linguistic portal mova.info. URL: www.mova.info
14. Pivtorak, H.P. (2007). Infinitive, undefined form of the verb. *Ukrainian language: Encyclopedia*. Kyiv. P. 236 — 237. (In Ukr.)
15. Romanyuk, Yu.V. (2014). Ukrainian author's terminology in the iSybislaw system (verb). *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. T. 49. P. 245 — 258. URL: <https://doi.org/10.11649/sfps.2014.017>
16. Russian-Ukrainian dictionaries. URL: www.r2u.org.ua
17. Rudnik-Karvatova, Z.E. (2016). Organizing terminology for the needs of iSybislaw's information and retrieval system. *Ukrainian language*. No. 3. P. 105 — 117. (In Ukr.)
18. Ukrainian spelling. (1928). Kharkiv, 100 p. (In Ukr.)
19. Chernobrov, Yu.A. (2017). Formation of syntactic terminology in Ukrainian linguistics XIX — the first half of the twentieth century. Author's abstract. dis ... Candidate filol sciences. Kyiv (In Ukr.)
20. Yaroshevich, I.A. (2008). Ukrainian morphological terminology of the XX — early XXI centuries: author's abstract. dis ... Candidate filol sciences Kyiv (In Ukr.)
21. Bojar, B., Rudnik-Karwatowa, Z. (1998). The concept of a modern Slavic information system. *Linguistics. Works for the Twelfth International Congress of Slavists in Krakow 1998*. Warsaw, S. 42-49. From Polish Slavic Studies. Series 9.
22. Ostapczuk, O. (2007). Information and search language and the problem of equivalence of key words in Slavic linguistics. *Issues of Scientific Information*. № 2. C. 54 - 63. URL: <http://bbc.uw.edu.pl/dlibra/doccontent?id=1795>
23. Rudnik-Karwatowa, Z., Karpińska, H. (1999). *Dictionary of key words in Slavic linguistics*. Warsaw, 109 s.

24. Rudnik-Karwatowa, Z., Karpińska, H. (2006). Dictionary of key words of Slavic linguistics. Warsaw.

Статтю отримано 16.04.2018

Ievgeniia Karpilovska

Institute of Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

THE ROLE OF NATIONAL MODULES IN THE DEVELOPMENT OF INFORMATIONAL-RETRIEVAL LANGUAGE OF DATABASE ISYBISLAW

The role of national modules in the development of the iSybislaw (Database of World Slavic Linguistic Studies), which has the functions of information retrieval and research computer linguistic system is considered. Particular attention is paid to the prospects for the development of the Ukrainian module of this system, which the team of researches from the Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine create since 2012. The approaches to solving problems of variability and synonymy of Ukrainian linguistic terms, their equivalence to terms in other Slavic languages in the language of keywords as information retrieval language of iSybislaw, the possibilities to optimize the search for information in the system and the formation of the computer thesaurus of modern linguistic terms are presented.

Comparison of the created Ukrainian module of iSybislaw with the basic vocabulary of Polish linguistic terms proves the necessity of finding criteria for the determination of equivalence between Ukrainian terms and other Slavic linguistic terms without distorting the real picture of their functioning in the Ukrainian scientific tradition. The interconnection of the iSybislaw system with other Slavic Internet resources will enable for its users to get acquainted with the wider and deeper time, genre and territorial perspective of studying particular Slavic language, as well as the state of Slavic studies in general in a certain national linguistic tradition.

Keywords: *Slavic linguistic studies, Ukrainian linguistic studies, information retrieval language (IRL), information retrieval thesaurus (IRT), term, variant, synonym.*